

Дослідження економіки АПК

УДК 338.436 (477)

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

STATE-OF-ART AND TRENDS OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Юлія Ярмоленко

Канд.екон. наук, доцент кафедри маркетингу Академії праці, соціальних відносин і туризму

Julia Yarmolenko

Ph.D in Economics, Associate Professor, Department of Management, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-1814-5828

 yarmolenko.yo@socosvita.kiev.ua

Анотація

На основі статистичних матеріалів Державної служби статистики України та Державного агентства земельних ресурсів України охарактеризовано стан аграрного виробництва України у 2000-2016 рр. Визначено тенденції змін сільськогосподарських угідь, зокрема збільшення питомої ваги господарств населення і зменшення частки сільськогосподарських підприємств. Визначено поточну структуру аграрного виробництва і з'ясовано, що рівень самозабезпеченості за основними видами продовольства (м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти, овочі) - у межах 100%.

Частка агропродовольчої продукції у загальному експорті постійно зростає і у 2015 р. перевищила 38%. Понад 70% експорту формують три види продукції - зернові, насіння олійних культур на соняшникову олію.

Проведене дослідження демонструє, що аграрне виробництво України має всі можливості для подальшого розвитку та ефективної інтеграції в світовий економічний простір.

Ключові слова:

сільськогосподарські угіддя, продукція рослинництва, продукції тваринництва, експорт, імпорт.

Key words:

agricultural land, crop production, livestock products, export, import.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
25.09.2017

Рецензований: 8.10.2017

Подано доопрацьовану
версію: 16.11.2017

Прийнятий до друку:
25.11.2017

Abstract

The paper reviews the role of the agrarian sector in the real economy and the state of agrarian production of Ukraine in 200-2016; the tendencies of its development on the main indicators of activity namely, volumes of production, profit, productivity, profitability level, agricultural production per person, agricultural price indices, are determined which testify the positive dynamics of agrarian production development in recent years. The research was performed on the basis of data produced by the State Committee of Statistics of Ukraine and State Agency of Ukraine on Land Resources.

The tendencies of changes in agricultural lands which clearly demonstrate an increase in the share of households and the decrease in the share of agricultural enterprises during 2000-2016 are described. It is found that the share of food products in total exports is constantly increasing and exceeded 38% in 2015. Three types of products such as cereal, oilseeds and sunflower oil form more than 70% of exports. The share with high added value (finished products) is reduced.

Analysis demonstrates that the level of self-sufficiency for basic types of food such as meat and meat products, milk and dairy products and vegetables is within 100%, the level of self-sufficiency is slightly higher in egg production, while the leader is grain and leguminous crops - 238%, which are the main export commodity. The internal usage of potatoes and fruits, berries and grapes exceeds the level of production by 4% and 8%, hence, this product is imported.

The calculations provide ground for the statement that the share of agricultural exports in production especially grain crops, soyabeans, and canola is increased, 82% of grown corn in 2015 is exported.

The research supports the notion that agrarian production of Ukraine has all possibilities for further development and effective integration into the world economic space.

Вступ

Стратегія розвитку аграрного сектору на період до 2020 року, схвалена Кабінетом Міністрів України у жовтні 2013 р. [1], розглядає аграрний сектор України з його базовою складовою - сільським виробництвом, як системоутворюючий у національній економіці. Адже він формує засади збереження суверенності держави - продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

Питання розвитку аграрного сектору України досліджувало чимало науковців. В останні роки науковці розвідки зосереджувались на таких аспектах, як державне регулювання економічних відносин в аграрній сфері (Л. Катан[2], П. Саблук [3]), підприємницька діяльність в аграрній сфері, динаміка аграрного бізнесу та агроінвестицій (А. Бабенко [4], М. Багорка та І. Білоткач [5], Ю. Кернасюк [6], І. Кириленко та В. Івченко [7]), розвиток конкурентоспроможності аграрного бізнесу в цілому та окремих виробництв (Р. Безус та О. Білоткач [8], Г. Черевко та І. Черевко [9], О. Шубравська [10]) тощо.

Вважаємо за доцільне детальніше розглянути питання розвитку аграрного виробництва, яке є основою всього аграрного сектору економіки. Наразі вважається, що аграрне виробництво посідає вагомe місце в економіці України: у ньому зосереджено приблизно 70 % земельного фонду (дані з урахуванням усіх територій України) [11; 12]. При цьому сільське господарство, як стверджують В. Месель-Веселяк та М. Федоров [13], із дотаційного стало прибутковою сферою, однієї із бюджетоформувальних галузей економіки.

Все це відбувається на тлі позитивної кон'юнктури світових сільськогосподарських ринків (Н. Варшавська [14]). Водночас, як зауважує М. Пугачов [15], військові дії на території України, погіршення рівня життя населення, невизначеність аграрної політики та її зміни створюють невизначеність щодо майбутнього розвитку аграрного розвитку України.

Оскільки рівень економічного розвитку сільського господарства значною мірою визначає й рівень розвитку економіки країни в цілому, тому важливо розуміти основні тенденції такого виробництва, що й актуалізувало вибір тематики дослідження.

Методологія роботи

Мета роботи полягає у тому, щоб з'ясувати сучасний стан аграрного виробництва України та визначити поточні тенденції. У роботі також аналізуються можливості розвитку українського виробництва в умовах подальшого входження до світового економічного простору.

Робота побудована на ретроспективному статистичному аналізі даних Державної служби статистики України та Державного агентства земельних ресурсів України за 2000-2015 рр. До уваги взято те, що інформацію за результатами державних статистичних спостережень (абсолютні та відносні показники) за 2014-2015 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Співставність статистичних даних щодо агропромислового виробництва у ретроспективі є коректною тому, що Державна служба статистики України сформувала основні показники сільського господарства за 2010-2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

Основні результати дослідження

Роль аграрного сектору у реальній економіці

Роль аграрного сектору у реальній економіці України без перебільшення можна вважати вирішальною. За даними Державної служби статистики України [16], аграрний сектор є одним із провідних секторів економіки України, частка якого в загальному випуску продукції у фактичних цінах становила у 2015 р. 13,3% та у загальному обсязі валової доданої вартості -14,2%. Спостерігалася позитивна динаміка і у 2016 р., коли на галузь припадало 16% валової доданої вартості [17]. Цей показник був найвищим в економіці.

Трохи нижчою, але так само у високому значенні, є частка сектора у випуску продукції. Його рівень не стабільний за роками, що пов'язано з впливом некерованих природних факторів, а також з загально економічними катаклізмами, які відбуваються в країні. Звертає на себе увагу той факт, якими капітальними ресурсами досягається цей рівень. Питома вага основних засобів сільськогосподарського призначення дуже низька і становила у 2015 р. 1,2% від наявних у країні основних засобів. Проте слід зауважити, що цей показник визначено не зовсім точно, що зумовлено недостатньою обліковою оцінкою та переоцінкою основних засобів галузі.

Дослідження індексів цін на промислову продукцію та тарифів на послуги, спожиті в сільському господарстві (грудень до грудня попереднього року) за період 2001-2015 рр. показали, що накопичувальний індекс витрат найбільший за видатками на оплату праці - на 23,7 п. Сукупний індекс витрат - 10,8 п. Досить високі накопичувальні індекси цін за видатками паливо - 10,1 п, мінеральні добрива та засоби захисту рослин, загалом матеріально-технічні ресурси промислового походження. У останні роки стрімко зростає вартість електроенергії - індекс становить 7,6 п. з 2001 року до 2015 року. Високий індекс витрат також на покупні корми, на нафтопродукти, будівельні матеріали [17]. Що стосується індексів цін на основні продукти сільськогосподарського виробництва, то найвищі індекси цін на найбільш рентабельні види продукції, серед яких лідирує насіння соняшнику та м'ясо великої рогатої худоби.

Частка зайнятих у аграрному секторі незначна: в 2015 р. вона становила 17,5 % від загальноекономічного рівня, що на 3 % менше ніж у 2000 р. Пояснення двояке - як зміна технологій і менше використання людської праці, так і невраховані та приховані витрати праці. Проте продуктивність праці у сільськогосподарських

підприємствах у 2015 р. зросла у 8 разів порівняно з 2000 р. (рис. 1). Це збільшення відбулося за рахунок зменшення чисельності працівників майже у чотири рази та збільшення виробництва удвічі.

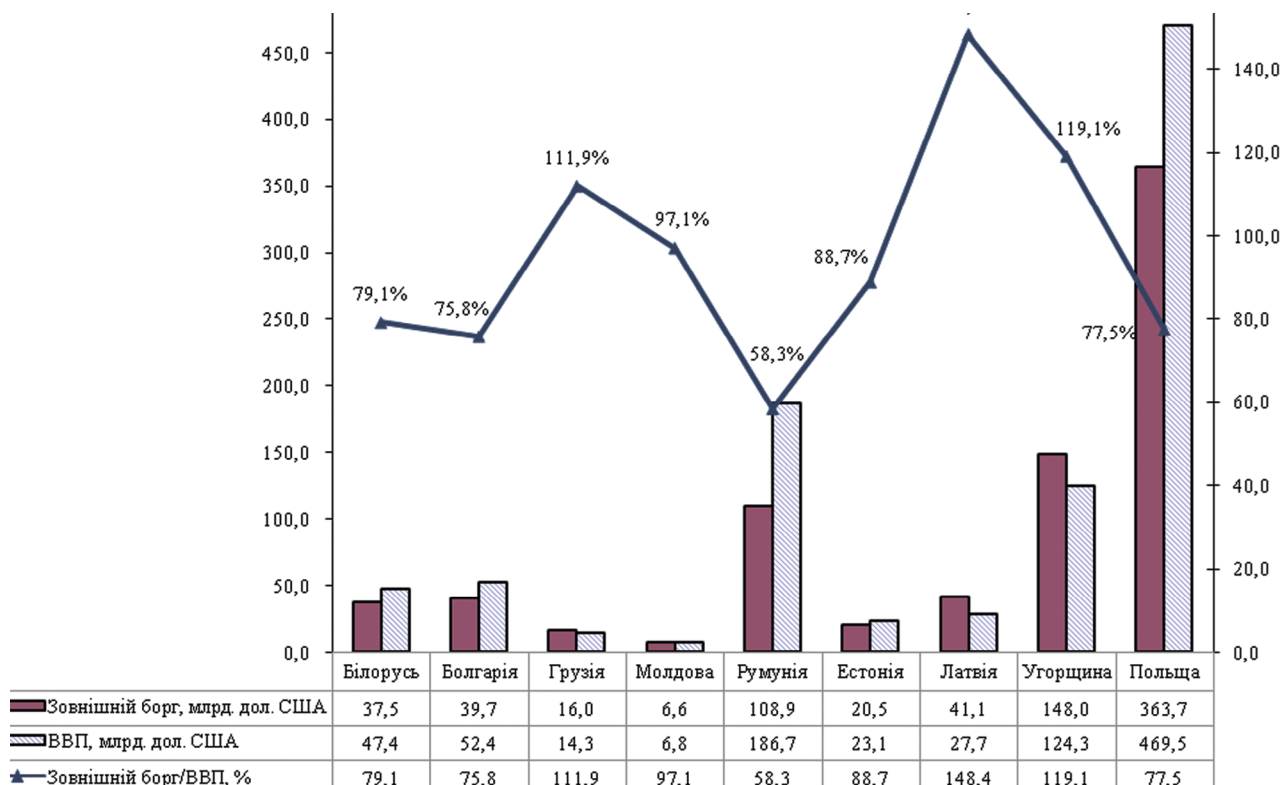

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці у сільському господарстві за 2000-2015 рр., тис. грн

Джерело: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики [18].

За підсумками 2015 р. сільське господарство було єдиною прибутковою галуззю серед секторів економіки, які здійснюють основний вклад у ВВП країни. Прибуток сягнув 103456 млн. грн, що майже в п'ятеро більше, ніж у 2014 р. Тоді як у 2000 р. галузь була збитковою (-121 млн. грн).

Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції досить високий - 45,6 %, зокрема, високий рівень ефективності спостерігається по продукції рослинництва (50,6%), вона є провідною галуззю, оскільки забезпечує швидку окупність інвестицій та забезпечує високий рівень рентабельності, також простежується значний ріст за нею протягом аналізованого періоду.

У 2000-2015 рр. галузь демонструвала фінансову стабільність та зростання. Для порівняння: у 2000 році частка сільського господарства у загальному прибутку становила лише 12 %, а основною прибутковою галуззю була промисловість (62%). Уже в 2015 р. всі галузі, крім сільського господарства, звітували як збиткові [16]. Як і за фінансовими результатами, рівень рентабельності операційної діяльності підтверджує, що сільське господарство утримує всю економіку України, нівелюючи значні збитки у інших галузях економічної діяльності. Причому такий результат досягнуто зі збитку у 2000 році, а далі рівень рентабельності стабільно зростає.

Структура сільськогосподарських угідь і натуральні показники виробництва

За даними Держгеокадастру України [12], у 2016 р. кількість сільськогосподарських угідь у порівнянні з 2000 роком зросла на 2%. Зменшилась кількість земель, які використовувались сільськогосподарськими підприємствами (в 2000 році - 78,6 % у 2016 р. -- 38,4 %), і збільшилась кількість фермерських господарств майже вчетверо, а також господарства населення - в 2,5. Землі інших землекористувачів збільшились на 11 %.

За даними Державної служби статистики [16], сільськогосподарські землі становлять майже 70% загальної площі (території) України. Розподіл землі відбувається між двома основними групами товаровиробників: сільськогосподарськими підприємствами (85%), з яких 4% фермерські господарства і господарства населення (15%) у 2000 році зі змінами у 2016 р. до наступної структури: сільськогосподарські підприємства - 48,6% (у тому числі 10,2% фермерські господарства), 38,8% - господарства населення (рис. 2).

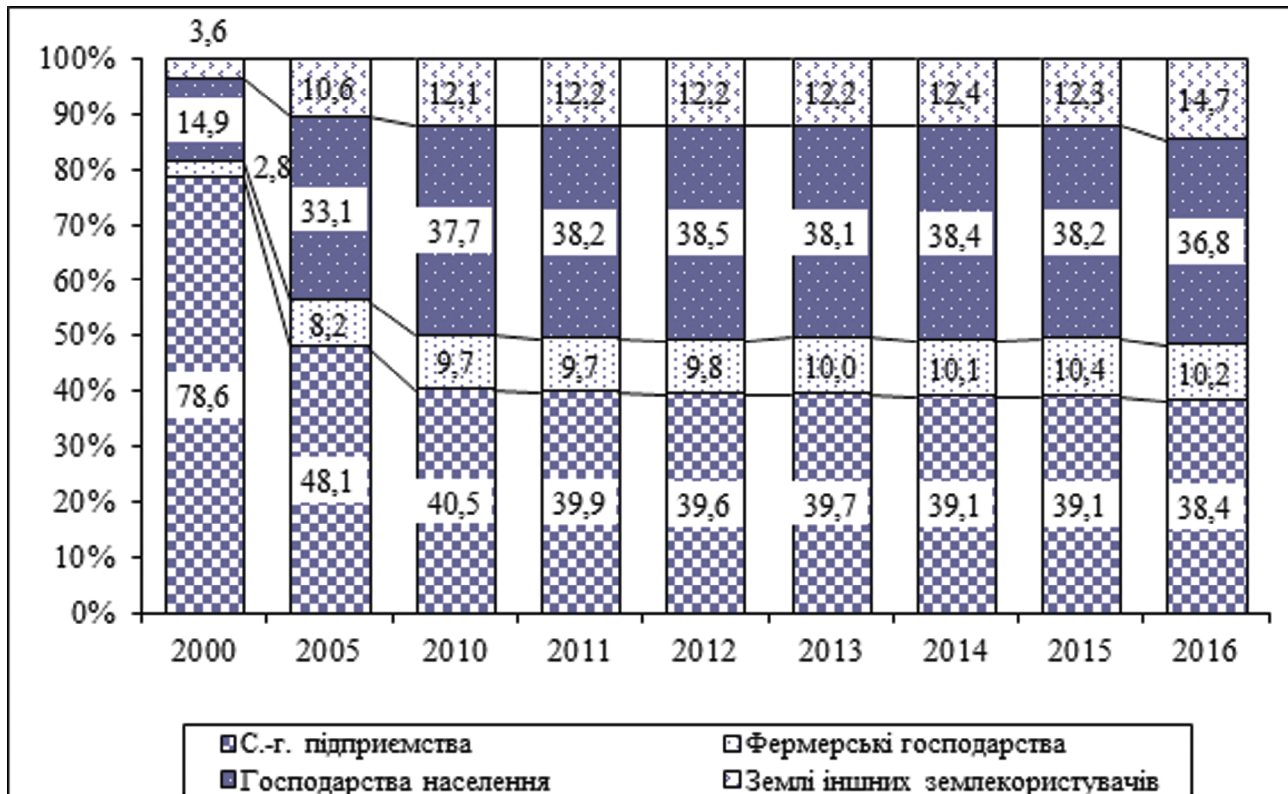

Рис.2. Динаміка змін за сільськогосподарськими угіддями у сільському господарстві за 2000-2016 рр., %

Джерело: Побудовано автором на основі даних Держгеокадастру [12].

Протягом 2000-2015 рр. спостерігалось збільшення питомої ваги господарств населення і зменшення частки сільськогосподарських підприємств. Зазначені дані свідчать про суттєве зростання ролі господарств населення у структурі земельного банку.

Дані Державної служби статистики свідчать, що значно зменшилась площа у володінні сільськогосподарських підприємств - частка у загальній площі становить 49,5% проти 81,4% у 2000 р., але разом з тим валова продукція зросла до 131,9 млрд. грн, в тому числі продукція рослинництва 99,6 млрд. грн і продукція тваринництва 32,3 млрд. грн., що становить 59,1% та 45,5% відповідно. Спостерігається зростання ефективності використання землі: виробництво валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь зросло до 649 тис. грн., що майже вчетверо більше, ніж у 2000 році, але на 6% менше, ніж у 2014 р. [16].

Натуральні показники виробництва у сільському господарстві зростають. За оцінкою валової продукції у постійних цінах 2010 р. у 2015 р. вона збільшилась на 58,6% проти 2000 р. Середньорічний темп приросту валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 року становить 3,1% загалом, у тому числі сільськогосподарські підприємства - 5,6%, господарства населення - 1%. Тобто крупні форми господарювання мають більше можливостей для нарощування валової продукції. Аналіз динаміки темпів приросту валової продукції усіх категорій господарств (рис. 3) виявив виразну тенденцію спаду виробництва у господарствах населення: частка господарств населення у виробництві валової продукції зменшилась з 61,6% у 2000 р. до 44,9% у 2015 році [16; 18].

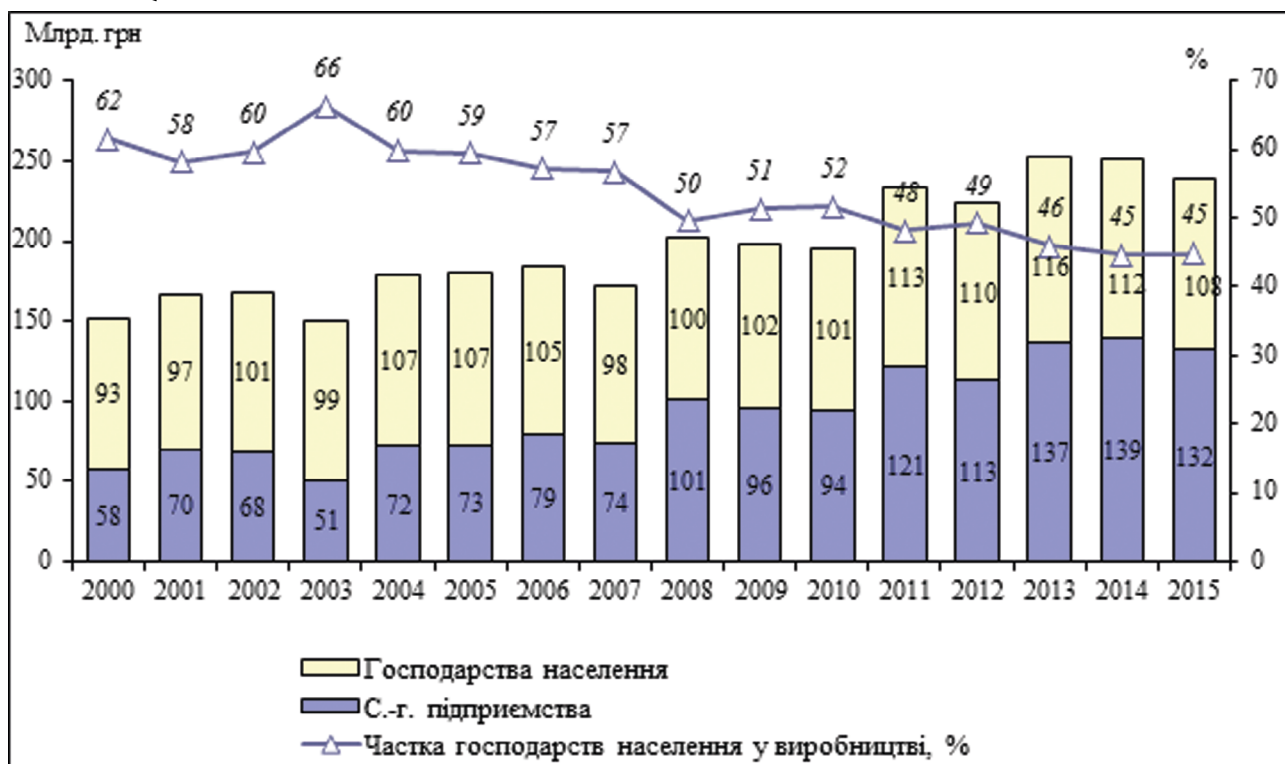

Рис. 3. Динаміка темпів приросту валової продукції у сільському господарстві за 2000-2015 рр., млрд. грн та частка населення у виробництві, %

Джерело: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики [18].

Структура сільськогосподарського виробництва

У табл. 1 наведено дані Державної служби статистики, які засвідчують сутнісні зміни у структурі сільськогосподарського виробництва за 2000-2015 р. Виробництво основних видів продукції на одну особу зросло майже за всіма видами продукції, крім молока та цукрових буряків.

Табл. 1. Виробництво основних видів продукції на 1 особу, кг

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 у % до		
									2000	2005	2010
Зернові та зернобобові культури	497	807	856	1242	1014	1386	1485	1403	282,3	173,9	163,9
Цукрові буряки (фабричні)	268	328	300	410	404	237	366	241	89,9	73,5	80,3
Соняшник	70	100	148	190	184	243	236	261	372,9	261,0	176,4
Картопля	403	413	408	531	510	489	551	486	120,6	117,7	119,1
Овочі	118	155	177	215	220	217	224	215	182,2	138,7	121,5
Плоди та ягоди	30	36	38	41	44	50	46	50	166,7	138,9	131,6
Виноград	10	9	9	11	10	13	10	9	90,0	100,0	100,0
М'ясо (у забійній масі)	33,8	33,9	44,9	46,9	48,5	52,5	54,9	54,2	160,4	159,9	120,7
Молоко	257	291	245	243	250	253	259	248	96,3	85,1	101,1
Яйця, шт.	179	277	372	409	419	431	456	392	219,0	141,5	105,4

Джерело: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики [19; 20]

Аналіз динаміки виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва свідчить про збільшення у 2015 р. проти 2000 р. виробництва зернових і технічних культур, зокрема у 61 раз - сої, у 13 раз - ріпаку, у 6 разів - кукурудзи, у 3 рази - пшениці. Водночас відбулось скорочення виробництва нішевих культур (жито, гречка, просо), цукрових буряків майже наполовину [19; 20].

Звертає увагу тенденція скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції. Власне, м'ясне скотарство перебуває у глибокій кризі, виробництво яловичини та телятини скоротилось наполовину. Оптимістичніший стан у свинарстві - збільшення виробництва у 4,4 рази за рахунок сільськогосподарських підприємств. При цьому господарства населення майже на 40% скоротили виробництво. Спостерігається зменшення виробництва молока на 16% загалом, особливо у господарствах населення на 12%, а їх частка у виробництві перевищує 75%.

Відбулось збільшення виробництва продукції птахівництва (хоча зменшення у 2015 р. проти 2014 р.) у промислових підприємствах. Незначний ріст спостерігається також і для господарств населення по м'ясу птиці 12%, по виробництву яєць 20%.

Слід звернути увагу на таку тенденцію, як скорочення поголів'я худоби та птиці, зокрема великої рогатої худоби, у т.ч. корів (темпа спаду -6,7% до 2000 р., -5,8% до 2005 р. та -3,4% до 2010 р.). У 2015 р. порівняно з 2014 р. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 2%, зокрема, корів – на 8%, свиней – на 3,0%, птиці усіх видів – на 2%.

Зростання спостерігається тільки за поголів'ям птиці у сільськогосподарських підприємствах з темпом приросту 9,7% до 2000 року, хоча зменшення у 2015 р. проти 2014 р. на 1.4 в.п. приросту.

Аналіз статистичних даних [16; 19; 20] дає підстави для твердження, що господарства населення переважають у виробництві цілого ряду продукції тваринництва (зокрема 75,6% яловичини і телятини, 74,9% молока, 86,2% вовни). Також понад половину виробництва припадає на цю форму господарювання у виробництві картоплі (98,7%), овочів (86,1%), плодів (80,9%) і ця тенденція стабільна з 2000 р. У той же час виробництво свинини і продукції птахівництва за останні роки перемістилося у сільськогосподарські підприємства, як найбільш рентабельні у тваринництві. Звідси можна зробити припущення, що господарства населення не мають оперативного простору для вибору виду вирощування продукції, а здійснюють те виробництво, яке усталене традиційно, хоча воно не завжди прибуткове.

Сільськогосподарські підприємства відіграють ключову роль у виробництві експортоорієнтованих культур, виробляючи 77,3% зерна, 92,5% цибулі, 85,4% соняшнику. Вони в рази збільшили виробництво експортоорієнтованих культур - пшениці, кукурудзи, ріпаку, сої тощо. Крім того, саме ці культури вимагають належної агротехніки та наявності солідного машинно-тракторного парку.

Самозабезпеченість продовольством та експорт сільськогосподарської продукції

За статистичними даними [21], самозабезпеченість країни основними видами продовольства (такими як м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти та овочі) перебуває на рівні 100%. Лідером за рівнем самозабезпеченості є зернові і зернобобові культури - 238%. Що стосується картоплі та плодів, ягід та винограду, то внутрішнє використання перевищує рівень виробництва на 4% та 8%, тобто цей товар імпортується.

Важливою тенденцією аграрного виробництва можна вважати те, що Україна, втративши експортні позиції у традиційних галузях промисловості, стала експортером сільськогосподарської продукції. Частка агропродовольчої продукції у загальному експорті постійно зростає і у 2015 році перевищила 38%. У 2016 р. спостерігалось зростання експорту сільськогосподарської продукції. Так, у 2016 році вартість експорту сільськогосподарської продукції зросла на 5% (або на 0,7 млрд. дол. США) порівняно з 2015 р., при скороченні експорту несільськогосподарської продукції на 10,5% (2,5 млрд. дол. США) [17].

Слід звернути увагу на те, що понад 70% експорту формують три види продукції - зернові, насіння олійних культур та соняшникова олія. При цьому зменшується частка продукції з високою доданою вартістю (готові продукти). Структура експорту сільськогосподарської продукції за групами наведена на рис.4.

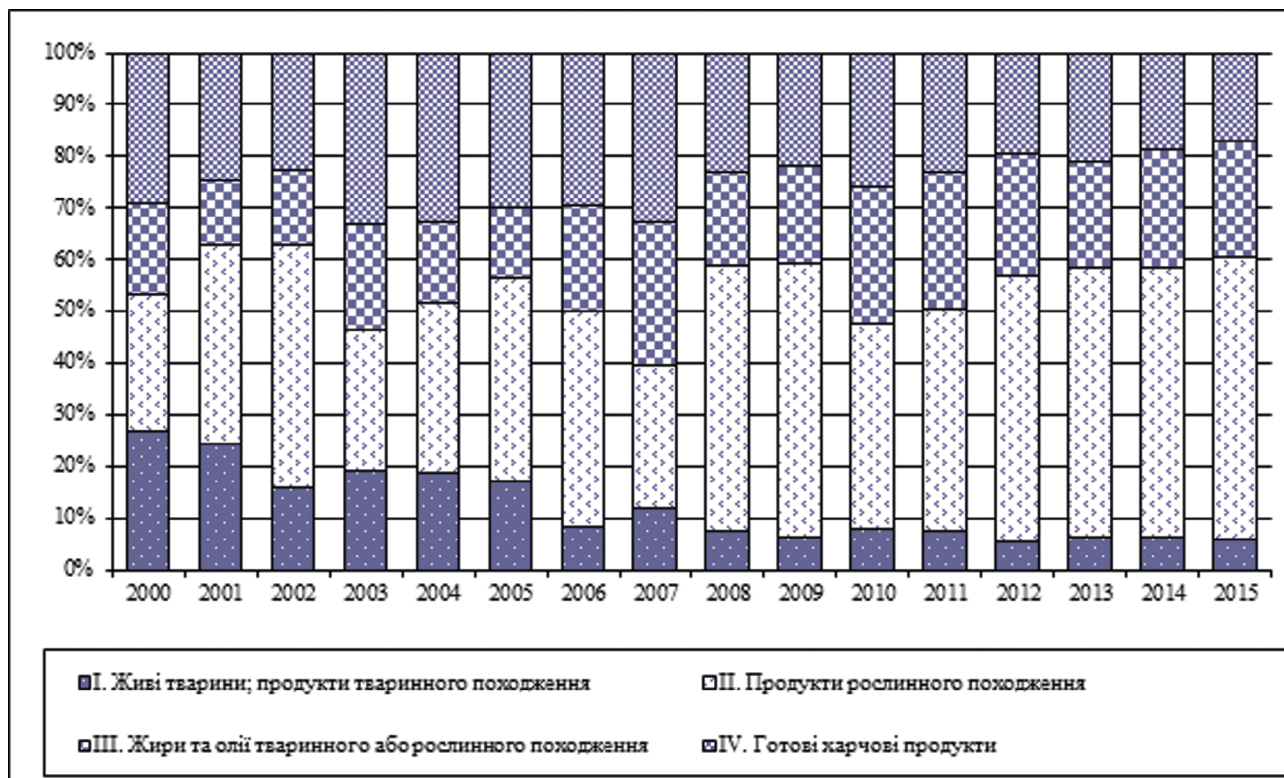

Рис.4. Структура експорту сільськогосподарської продукції за групами

Джерело: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики [16].

За розрахунками автора, частка експорту сільськогосподарської продукції у виробництві збільшилися (табл. 2), особливо зернових культур, сої, ріпака. Майже 82% вирощеної у 2015 р. кукурудзи експортовано.

Обговорення результатів

Проведене дослідження свідчить, що аграрне виробництво України спроможне стабільно забезпечувати населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством. Крім цього Україна, безперечно, здатна на вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду [22]. Зауважимо принагідно, що подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, конкуренції, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно - подальшого удосконалення аграрної політики. Адже частка прямих інвестицій в основний капітал сільського господарства є досить обмеженою, що не дає змоги в повній мірі розвивати галузь. Головним джерелом фінансування залишається самофінансування з прибутку і особистих заощаджень.

Власне, український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, можна розглядати як ланку, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого - сприяти зростанню доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, а також дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Дослідження стану і тенденцій аграрного виробництва України свідчать, що воно має значний потенціал, але для його реалізації, в першу чергу, необхідна ефективна державна підтримка, яка б базувалась на досвіді європейських країн, і ця позиція збігається з думкою інших вчених [6; 10; 15] Так, наприклад, загальний обсяг підтримки аграрного сектора в країнах Європейського Союзу сягає біля 20% від валової продукції сільського господарства, в той час як в Україні даний показник майже у 20 разів менше.

Табл. 2. Частка експорту сільськогосподарської продукції у виробництві

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво, тис. тонн								
Зернові, всього	24459	38016	39271	56747	46216	63051	63859	60126
у т.ч. пшениця	10197	18699	16851	22324	15763	22279	24114	26532
ячмінь	6872	8975	8485	9098	6936	7562	9046	8288
кукурудза	3848	7167	11953	22838	20961	30950	28497	23328
Соя	64	613	1680	2264	2410	2774	3882	3931
Ріпак	132	285	1470	1437	1204	2352	2198	1738
Соняшник	3457	4706	6772	8671	8387	11051	10134	11181
Яйця, млн. шт	8809	13046	17052	18690	19111	19615	19587	16783
М'ясо	1663	1597	2059	2144	2210	2389	2360	2323
Молоко	12658	13714	11249	11086	11378	11488	11133	10615
Олія соняшникова	973	1381	2990	3177	3804	3403	4400	3715
Експорт, тис. тонн								
Зернові, всього	1330	12650	14239	14825	27798	27836	33423	38338
у т.ч. пшениця	201	6010	4860	4097	8679	7762	10545	13454
ячмінь	865	3505	4785	2145	2582	2340	4169	4630
кукурудза	163	2800	4052	7806	15631	16729	17558	19049
Соя	8	175	449	1096	1481	1492	1675	2199
Ріпак	69	183	1509	1011	1298	2347	2037	1435
Соняшник	834	36	410	406	282	70	74	48
Яйця, млн. шт	0	17	1299	1437	1420	1818	2545	2182
М'ясо	163	82	48	79	125	182	218	245
Молоко	1100	1901	956	964	820	769	527	464
Олія соняшникова	583	852	2701	2683	3614	3209	4345	3940
Частка експорту у виробництві, %								
Зернові, всього	5,4	33,3	36,3	26,1	60,1	44,1	52,3	63,8
у т.ч. пшениця	2,0	32,1	28,8	18,4	55,1	34,8	43,7	50,7
ячмінь	12,6	39,1	56,4	23,6	37,2	30,9	46,1	55,9
кукурудза	4,2	39,1	33,9	34,2	74,6	54,1	61,6	81,7
Соя	12,0	28,5	26,7	48,4	61,4	53,8	43,2	55,9
Ріпак	52,1	64,4	102,7	70,3	107,7	99,8	92,7	82,6
Соняшник	24,1	0,8	6,1	4,7	3,4	0,6	0,7	0,4
Яйця, млн. шт	0,0	0,1	7,6	7,7	7,4	9,3	13,0	13,0
М'ясо	9,8	5,1	2,3	3,7	5,7	7,6	9,2	10,5
Молоко	8,7	13,9	8,5	8,7	7,2	6,7	4,7	4,4
Олія соняшникова	59,9	61,7	90,3	84,5	95,0	94,3	98,8	106,0

Джерело: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики [16].

Не менш важливим видається впровадження інновацій, використання інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, роботизованих комплексів у тваринництві, розвиток точного землеробства. А для цього необхідно збільшення обсягів фінансування на наукові розробки, яке на сьогодні на крайній низькому рівні. Крім того, доступ до кредитних ресурсів для вітчизняних сільськогосподарських виробників обмежений. За різними оцінками, в Україні частка банківського кредитування займає менше 20% обігових коштів аграрного сектору, а у розвинутих країнах вона досягає 70%. Ставка за кредитами для сільського

господарства у 2016 році становила більше 19%, що вище, ніж середня відсоткова ставка за кредитами по економіці) [23]. В основному це короткострокові кредити, які видавалися для поточних операційних потреб діяльності аграрного сектора (підготовка до посівної з закупкою добрив, насіння, палива, кормів, посадкового матеріалу, тощо), а не довгострокові, які саме й направляються на розвиток та придбання основних фондів.

Важливим чинником реалізації сільськогосподарського потенціалу слід вважати здійснення належної соціальної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя людині у сілі. А сьогодні у сільській місцевості: високий рівень безробіття, найнижча серед галузей економіки оплата праці, недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням, низька забезпеченість мережею сільських освітніх закладів, житлові умови сільського населення гірші, ніж міського, низький рівень розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури, низька забезпеченість об'єктами культурного призначення. А це призводить до відтоку найбільш ініціативних економічно активних громадян (перш за все, молоді) до міст та за кордон, унеможлиблює нагромадження і якісне відтворення сільських трудових ресурсів, прискорює старіння населення, зменшує кількість працюючих та погіршує якість трудового потенціалу села.

Висновки

Проведений аналіз динаміки розвитку аграрного виробництва України у 2000-2015 рр. дає підстави визначити низку тенденцій. По-перше, аграрний сектор залишається одним із провідних секторів економіки України, частка якого у загальному обсязі валової доданої вартості становила у 2015 р. 14,2%, а у 2016 р. - 16%. За підсумками 2015 р. сільське господарство було єдиною прибутковою галуззю серед секторів економіки, які здійснюють основний вклад у ВВП країни. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції можна охарактеризувати як високий - 45,6 %. При цьому продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах у 2015 р. зросла у 8 разів порівняно з 2000 р.

По-друге, у 2000-2015 рр. не відбулось сутнісного скорочення сільськогосподарських угідь: ці землі становлять майже 70% території України. Проте відбулись зміни основних груп товаровиробників: збільшення питомої ваги господарств населення і зменшення частки сільськогосподарських підприємств (до 48,6%, у тому числі 10,2% - фермерські господарства). У той час як сільськогосподарські підприємства відіграють ключову роль у виробництві експортоорієнтованих культур рослинництва, господарства населення переважають у виробництві цілого ряду продукції тваринництва.

По-третє, зростають натуральні показники аграрного виробництва. За оцінкою валової продукції у постійних цінах 2010 р. у 2015 р. вона збільшилась на 58,6 % проти 2000 р. Аналіз динаміки виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва свідчить про збільшення виробництва зернових і технічних культур, передовсім сої, ріпаку, кукурудзи, пшениці. При цьому відбувається скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції, скорочення поголів'я худоби та птиці.

По-четверте, в Україні достатній рівень самозабезпеченості основними видами продовольства (м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти та овочі). Україна є експортером сільськогосподарської продукції, але понад 70% експорту формують три види продукції - зернові, насіння олійних культур та соняшникова олія, експорт яких зростає, у той час як зменшується експорт готових продуктів, тобто продукції з високою доданою вартістю.

Для реалізації потенціалу аграрного виробництва необхідна державна підтримка шляхом здійснення, у першу чергу, належної інвестиційної та соціальної політики.

Перелік літератури і джерел інформації

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення 1.08.2017).
2. Катан Л.І. Економічне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери. Суми : Довкілля, 2012. 350 с.

3. Саблук П. Т. Стан та напрямки аграрної реформи // Економіка АПК. 2015. № 2. С. 10-17.
4. Бабенко А. Г. Актуальні проблеми розвитку економіки аграрного сектору України // Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (...) м. За поріжжя, 30-31 березня 2017 р. : в 2 т. За заг. ред. В. М. Зайцевої. Запоріжжя : Просвіта, 2017. Т. 2. С. 20-26.
5. Багорка М. О., Білоткач І. А. Формування та оцінка маркетингового потенціалу аграрних підприємств // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. №. 20(4). С. 63-67.
6. Кернасюк Ю. Агроінвестиції у сталий розвиток // Агробізнес сьогодні. 2016. № 8. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/6269-agroinvestytsii-u-stalyi-rozvytok.html> (дата звернення 1.9.2017).
7. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Економічні аспекти трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні // Економіка АПК. 2017. № 3. С. 21-28.
8. Безус Р. М., Білоткач О. В. Особливості інвестиційного забезпечення розвитку органічного агровиробництва в Україні // Молодий вчений. 2017. № 3(43). С. 581-585
9. Черевко Г., Черевко І. Аграрна економіка країн Вишеградської групи в умовах їх членства в ЄС: досвід і значення для України // Аграрна економіка. 2015. Т. 8. № 1-2. С. 3-12.
10. Шубравська О.В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики // Економіка та управління підприємствами. 2016. № 4. С5-12.
11. Ляліна Н.С. Сучасний стан та основні тенденції виробництва продукції рослинництва в Україні // Економіка та управління підприємствами. 2017. № 8. С. 298-302.
12. Структура земельного фонду України та динаміка його змін / Держгеокадастр. 2015. 4 грудня. URL: <http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin> (дата звернення 12,09,2017).
13. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. 2016. № 6. С. 37-49.
14. Варшавська Н. Г. Аналіз конкурентного середовища європейського аграрного ринку // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. № 12 (1). С. 55-59.
15. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки в умовах інституційних змін // Економіка АПК. 2017. № 5. С. 12-18.
16. Сільське господарство України: Статистичний збірник. 2015 / Відп. О. М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 1.08.2017).
17. Сільське господарство України: Статистичний збірник. 2016/Відп. О. М. Прокопенко. Київ Державна служба статистики, 2017. 246 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 1.08.2017).
18. Валова продукція сільського господарства: Статистичний бюлетень (у постійних цінах 2010 р.). Київ: Державна служба статистики, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.08.2017).
19. Рослинництво України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.08.2017).
20. Тваринництво України: Статистичний збірник Київ: Державна служба статистики, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.08.2017).
21. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 14.08.2017).
22. Ярмоленко Ю.О. Особливості сталого розвитку аграрного сектору економіки України // Економіка та держава. 2015. № 11. С. 112-115.
23. Ярмоленко Ю.О. Інвестиції в сталий розвиток аграрного виробництва: стан, проблеми та напрями їх вирішення // Регіональна бізнес-економіка та управління. 2017. №1 (53). С. 57-67.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). *Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Rozporyadzhennya vid 17.10.2013 r. № 806-r.* [On approval of the Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020: The Order dated October 17, 2013, No. 806-p.]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
2. Katan, L. I. (2012). *Ekonomichne zabezpechennya staloho rozvytku ahrarnoyi sfery* [Economic Sustainable Development of the Agrarian Sphere]. Sumy : Dovkillya.
3. Sabluk, P. T. (2015). Stan ta napryamky ahrarnoyi reform [State and trends of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, 2, 10-17.

4. Babenko, A. H. (2017). Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky ahrarynoho sektoru Ukrayiny [Actual problems of economic development of the agrarian sector of Ukraine]. *Stratehichni imperatyvy rozvytku turyzmu ta ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi* (pp. 20-26). Zaporizhzhya: Prosvita.
5. Bahorka, M. O. & Bilotkach, I. A. (2015). Formuvannya ta otsinka marketynhovoho potentsialu ahrarynykh pidpryyemstv [Formation and estimation of marketing potential of agrarian enterprises]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 20(4), 63-67.
6. Kernasyuk, Y. (2016). Ahroinvestytsiyi u stalyy rozvytok [Agri-Investments in Sustainable Development]. *Ahrobiznes s'ohodni*, 8. Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/6269-agroinvestytsiii-u-stalyy-rozvytok.html>.
7. Kyrylenko, I. H. & Ivchenko, V. Y. (2017). Ekonomichni aspekty transformatsiyi sil'skohospodars'koho vyrobnytstva v Ukrayini [Economic Aspects of Transformation of Agricultural Production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 21-28.
8. Bezus, R. M. & Bilotkach, O. V. (2017). Osoblyvosti investytsiynoho zabezpechennya rozvytku orhanichnoho ahrovyrobnytstva v Ukrayini [Features of investment support for the development of organic farming in Ukraine]. *Molodyy vcheny, № 3(43)*, 581-585.
9. Cherevko, H. & Cherevko, I. (2015). Ahraryna ekonomika krayin Vyshehrads'koyi hrupy v umovakh yikh chlenstva v ES: dosvid i znachennya dlya Ukrayiny [Agrarian economics of the countries of the Visegrad Group in terms of their EU membership: experience and significance for Ukraine]. *Ahraryna ekonomika*, 1-2, 3-12.
10. Shubravs'ka, O.V. (2016). Rozvytok ahroprodovol'choho vyrobnytstva Ukrayiny: zavdannya i vyklyky [Development of Ukrainian Agricultural Production: Tasks and Challenges]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy*, 4, 5 -12.
11. Lyalina, N.S. (2017). Suchasnyy stan ta osnovni tendentsiyi vyrobnytstva produktsiyi roslynnytstva v Ukrayini [Current state and main trends of crop production in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy*, 8, 298-302.
12. State Geocadaster (2015). *Struktura zemel'noho fondu Ukrayiny ta dynamika yoho zmin* [The structure of the land fund of Ukraine and the dynamics of its changes]. Retrieved from: <http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin>.
13. Mesel'-Veselyak, V. Y. & Fedorov, M. M. (2016). Stratehichni napryamy rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Strategic directions of development of agrarian sector of economy of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, 37-49.
14. Varshavs'ka, N. H. (2017). Analiz konkurentnoho seredovyshcha yevropeys'koho ahrarynoho rynku [Analysis of the competitive environment of the European agrarian market]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu: Seriya «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, 12 (1), 55-59.
15. Puhachov, M. I. (2017). Ahrarynyy sektor ekonomiky v umovakh instytutitsiynykh zmin [Agricultural sector of economy in the conditions of institutional changes]. *Ekonomika APK*, 5, 12-18.
16. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk. 2015* [Agriculture of Ukraine: Statistical collection. 2015]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk. 2016* [Agriculture of Ukraine: Statistical collection. 2016]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Valova produktsiya sil's'koho hospodarstva: Statystychnyy byuletyn' (u postiyynykh tsinakh 2010 r.)* [Gross agricultural output: Statistical bulletin (at constant prices in 2010)]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Roslynnytstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk* [Plant Growing of Ukraine: Statistical Collection]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
20. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Tvarynnytstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk* [Animal Husbandry in Ukraine: Statistical Collection]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
21. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naseleennyam Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk* [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine: Statistical collection]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Yarmolenko Y.O. (2015). Osoblyvosti staloho rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Features of Sustainable Development of the Agrarian Sector of Ukraine's Economy]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 112-115.
23. Yarmolenko Y.O. (2017). Investytsiyi v stalyy rozvytok ahrarynoho vyrobnytstva: stan, problemy ta napryamy yikh vyrishennya [Investments in sustainable development of agrarian production: state, problems and directions of their solution]. *Rehional'na biznes-ekonomika ta upravlinnya*, 1 (53), 57-67.